

Latviešu valodas daudzveidība

1. uzdevums. Formulē trīs nosacījumus, kuri, tavuprāt, ir svarīgākie latviešu valodas attīstībai!

- 1.
- 2.
- 3.

2. uzdevums.

2.1. Uzmanīgi noskaties diskusiju tīmeklī “Kas ir svarīgākais latviešu valodas attīstībai?” un aizpildi tabulu!

(Diskusija pieejama: <https://www.tilde.lv/tildes-sarunas/kas-ir-svarigakais-latviesu-valodas-attistibai>)

1.tabula. Diskusijas dalībnieku viedokļu raksturojums

Diskusijas dalībnieks	Attieksme pret latviešu valodu
Dzejnieks Ilmārs Šlāpins	
Valodnieks un tulkotājs Andrejs Veisbergs	
Dzejniece un bērnu literatūras kopēja Inese Zandere	
Reperis Edavārdi	
Tildes pētniecības un izstrādes direktors Raivis Skadiņš	
Tildes mašīntulkošanas grupas vadītājs Rihards Kalniņš	

2.2. Kā ir mainījušies tavi priekšstati par to, kas ir svarīgākais latviešu valodas attīstībai? Formulē savas pārdomas trīs saliktos teikumos!

3. uzdevums.

3.1. Noskaidro trīs, tavuprāt, nozīmīgus faktus par valodnieku Andreju Veisbergu! (Izmanto tīmekli, piemēram, vietni <http://www.lingvistiskakarte.lv/info/1!>)

- 1.
- 2.
- 3.

3.2. Diskutējiet klasē, kuri fakti ir būtiski valodnieka darba raksturošanai!

3.3. Lasi valodnieka Andreja Veisberga grāmatas “Latviešu valoda” priekšvārda “Latviešu valoda – kopīgā, dažādā un atšķirīgā” 1. un 2. rindkopu! Formulē autora attieksmi pret latviešu valodu!

Latviešu valodai ir liela nozīme sabiedriskajās norisēs, tāpēc tā ir bijusi visu mūsu nacionālo atmodu pamatā. 19. gadsimta vidū, kad sākās pirmā atmoda, latviešu valoda tika uzsvērtā kā kultūrvaloda, notika tās sakņu un iespēju meklējumi. Otrā atmoda, nodibinot valsti, darīja latviešu valodu par pamatlīdzekli saziņā starp valsti un tās dažādo nacionalitāšu pārstāvjiem. Trešo atmodu 20. gadsimta beigās lielā mērā aizsāka reālas bažas par latviešu valodas zaudēšanu.

Kāpēc latviešu valoda ir bijusi tik svarīga latviešu tautas pašapziņā, vēsturē un liktenīgajos pagriezienos? Acīmredzot tāpēc, ka tā ir galvenais vienojošais elements daudzkrāsainajai, pretrunu plosītajai un individuāli ievirzītai latviešu tautai. Līdzīgi dziesmai valoda ir vienojusi latviešus savā dažādībā. Tā ir piedzīvojusi gan pārvācošanu, gan pārkrievošanu un savā kodā nes visu gribēto un negribēto kontaktu pēdas. Tā ir daudzu citu latviskās identitātes izpausmju, piemēram, tautasdziesmu, teātra, dzejas, Gaismas pils kā latvisko tekstu krātuves pamatā.

3.4. Diskutējiet klasē!

- Kāda ir tava attieksme pret latviešu valodu?
- Kas ir kopīgs un atšķirīgs tavam viedoklim par latviešu valodu ar valodnieka A. Veisberga viedokli?

4. uzdevums. Strādā mācību grupā! Izmantojot interneta resursus, raksturojiet latviešu valodas situāciju pirmās, otrās un trešās atmodas laikā!

5. uzdevums. Lasi valodnieka A. Veisberga raksta “Latviešu valoda – kopīgā, dažādā un atšķirīgā” 3. rindkopu! Formulē vismaz četras valodas funkcijas!

Arī mūsdienu globalizētajā pasaulē valoda ir tautas identitātes sargāšanas pēdējā pretestības līnija, kas nodrošina daudzveidības saglabāšanos un neļauj cilvēcei ieslīgt nivelēto masu patērētāju vienveidībā. Valoda ir domu instruments, kultūras izpausmes forma un, protams, saziņas līdzeklis. Valoda ir identitātes nesēja, un tā jāsargā ne tikai ar likumu un valodnieku darbu, bet arī katra dzimtās valodas lietotāja ikdienas piepūli.

Valodas funkcijas

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

6. uzdevums.

6.1. Lasi A. Veisberga raksta “Latviešu valoda – kopīgā, dažādā un atšķirīgā” 4. rindkopu! Kas raksturo valodu kā dzīvu organismu?

Daudzi cilvēki valodu vienkārši lieto, par to īpaši nedomājot. Citiem tā asociējas ar pareizības jēdzienu, un viņi paši izjūt dažādās valodas kļūdas. Vēl daudziem, iespējams, valodu simbolizē gramatika un vārdnīcas. Taču valoda ir daudz plašāks jēdziens, kas aptver bieži vien ikdienā neapjaustus aspektus. Pagātnē, arī valodniecībā, valodu parasti uzlūkoja kā sistēmu vai mehānismu, kas darbojas pēc noteiktiem noteikumiem. Tie bija jāpārzina un precīzi jāievēro. Pastāvēja kāds ideāls valodas lietojums (vienmēr pagātnē), uz kuru visiem jātiecas. Tas tika fiksēts vārdnīcās un gramatikās. Šī ideālā valoda parasti bija rakstu valoda, kas ir vairāk pakļauta normām un likumībām, mazāk spontāna un mainīga. Taču mūsdienās valodu arvien biežāk uztver kā dzīvu organismu, kas mainās un attīstās gan gadsimtu gaitā, gan indivīda līmenī – no bērna gadiem līdz briedumam. Organisms dažādi izturas atšķirīgās vidēs, piemērojas, pretojas, tam ir pašsaglabāšanās spējas utt. Organisms ir kas vairāk nekā atsevišķu daļu summa, veselam organismam ir tieksme attīstīties, augt, tam var būt dažādas izpausmes, dažādi defekti un īpatnības.

6.2. Aizpildi tabulu, pierādot, ka 21. gadsimtā latviešu valoda ir kā dzīvs organisms trīs valodniecības nozarēs: morfoloģijā, leksikoloģijā, sintaksē!

2. tabula. Valodniecības nozares

Valodniecības nozare	Pazīme, kas apliecina, ka latviešu valoda 21. gadsimtā ir kā dzīvs organisms
Morfoloģija	
Leksikoloģija	
Sintakse	

7. uzdevums. Lasi A. Veisberga raksta 5. rindkopu! Formulē trīs būtiskākās pazīmes rakstu un runas valodai!

Valoda kā tekstu un runu kopums nekad nav vienvēidīga. Ļoti izteikta ir rakstu valodas un runas valodas dihotomija, kur pastāv lielas normu un konvenciju atšķirības. Tiesa, skaidru un noteiktu robežu starp tām nav iespējams novilkt, drīzāk varam runāt par plašu valodas spektru. Rakstu valoda nav pierakstīta sarunvaloda, kas šādā veidā nereti var šķist bezjēdzīgs (lai gan mutvārdu lietojums var izcili atbilst situācijas vajadzībām). Mutiskajā runā nereti notiek tekstu pārklāšanās (cilvēki runā vienlaikus), runātāji pabeidz otra teikto vai pārtrauc to, teikumi bieži vien ir nesakarīgi, negramatiski, nepabeigti, doma tiek atsākta pēc iestarpinājumiem. Liela nozīme ir nevalodiskiem faktoriem – žestiem, skatieniem, darbībām. Neattīrīti mutiskas runas korpusi uzrāda pavisam citu vārdu biežumu nekā rakstu korpusi – dominē saikļi, vietniekvārdi, dažādas nenoteiktas skaņas, parazītvārdiņi. Sarunvaloda, izņemot leksiku, latviešu valodniecībā līdz šim pētīta ļoti vāji. Rakstu valoda savukārt ir veidota daudz rūpīgāk tā vairāk pakļaujas valodas normām (kas gan ir mainīgas).

3. tabula. Rakstu un runas valodas pazīmes

Rakstu valodas pazīmes	Runas valodas pazīmes

8. uzdevums.

8.1. Lasi A. Veisberga raksta “Latviešu valoda – kopīgā, dažādā un atšķirīgā” 6. rindkopu! Pievērs uzmanību tekstā valodniecības terminiem *literārā valoda, slengs, dialekts, izloksne, ideolekts*!

Valodā var saskatīt ļoti daudz dažādu līmeņu un variantu jeb paveidu. Valoda ir mainījusies un turpina mainīties laika gājumā. Lielas atšķirības pastāv starp literāro valodu un slengu, mazu bērnu valodu un vecu cilvēku valodu u. c. Pastāv reģionāli valodas paveidi – tradicionālie dialekti, izloksnes, to atliekas, atšķirības starp ģeogrāfiskiem Latvijas reģioniem, pilsētām un laukiem, mazpilsētām un lielpilsētām, latviešu valodu Briselē un Īrijā, emigrantu un reemigrantu valodu. Atšķirības valodas lietojumā pastāv starp dzimumiem, šķirām, izglītības grupām. Arī dažādu profesionālo jomu valodas – ārstu un juristu, datoristu un automehāniķu žargons/profesionālā valoda – ir pietiekami atšķirīgs, galvenokārt leksikas jomā. Atšķirīga ir arī nelatviešu apgūtā latviešu valoda – angļu, vāciešu un krievu pat izcili apgūta latviešu valoda tomēr nedaudz atšķirsies gan izrunas, gan gramatisko konstrukciju un leksikas ziņā. Galu galā katram runātājam un rakstītājam ir savs samērā stabils idiolekts, kas izveidojies ģimenes, izglītības, draugu ietekmē, pieredzes ceļā.

8.2. Ieraksti tabulā jēdzienu skaidrojumiem atbilstošo valodniecības terminu!

4. tabula. Valodniecības terminu nozīmes skaidrojums

Termins	Termina skaidrojums (pieejams: www.tezaurs.lv)
	Individuāls kādas valodas paveids; atsevišķa indivīda valoda; atsevišķa indivīda valodas sociālo, profesionālo, teritoriālo u. c. īpatnību kopums.
	Sīkāka vēsturiski izveidojies kāda novada valodas paveids.
	Runā un rakstos kopta un normēta standartvaloda.
	Plašākā apvidū vēsturiski izveidojies valodas paveids, kurā apvienotas vairākas radniecisku izlokšņu grupas.
	Īpašs valodas paveids, ko savā starpā lieto kādas sociālas grupas pārstāvji.

9. uzdevums.**9.1.** Lasi A. Veisberga raksta “Latviešu valoda – kopīgā, dažādā un atšķirīgā” 7. rindkopas fragmentu un vārda “kentaurs” skaidrojumu!

Turklāt gan normas, gan konvencijas, gan saziņas normas un to svarīgums ir mainīgs. Pirms gadsimta attālināta saziņa pastāvēja galvenokārt vēstuļu formā, pirms divdesmit gadiem nebija tādu saziņas veidu kā e-pasts, čats, tvīti, īsziņas (tekstingi) ar to kentaurlodu – runas un rakstu valodas dažādām kombinācijām.

Kentaurs – būtne, kam ķermeņa apakšdaļa ir kā zirgam un augšdaļa, kas sākas pie zirga kakla, kā cilvēkam. Jau kopš antīkās Grieķijas tā ir simboliska būtne ar dažādām nozīmēm. (..) Tos simbolu mācības izpratnē uzskata par dzīvnieciskuma, rupja dabas spēka un instinktu iemiesojumu, jo cilvēciskā daļa nespēj pilnībā savaldīt dzīvniecisko iedabu. (..) Viduslaiku tēlu pasaulē kentaurs ir cēlā bruņinieka pretmets, jo nav pārvarējis savu dzīvniecisko iedabu, un bieži vien arī augstprātības, netikuma iemiesojums. (..) Kentauriem antīkajā pasaule piedēvē arī pozitīvas īpašības, galvenokārt pateicoties ciešajai saiknei ar dabu.

(“Lielā simbolu enciklopēdija”, 233.–234. lpp.)

9.2. Uzraksti savu skaidrojumu jēdzienam “kentaurloda”!

Kentaurloda ir _____

10. uzdevums.**10.1.** Lasi A. Veisberga raksta “Latviešu valoda – kopīgā, dažādā un atšķirīgā” 8. rindkopas fragmentu!

Tācu atšķirības un bezgala daudzie valodas paveidi nenožīmē, ka valodā nav kodola. Latviešu valodai ir labi izveidots, normēts un kodificēts, valodnieku, literātu, žurnālistu gadu simtos apkopots, izstrādāts un nostabilizēts kodols. To meklējam gramatikās un vārdnīcās, valodas meistarų tekstos. Tas tiek apgūts skolās un dominē “kvalitatīvajā” vispārņacionālajā saziņā. Šo valodas galveno paveidu nereti sauc par literāro valodu jeb standartvalodu, un tāda ir nepieciešama, lai nodrošinātu optimālu valodas lietojumu.

10.2. Formulē divus ieguvumus, kuri radās pēc valodņieka A. Veisberga priekšvārda “Latviešu valoda – kopīgā, dažādā un atšķirīgā” fragmentu izlasīšanas!

Mani ieguvumi

1.

2.

10.3. Diskutējiet klasē par pazīmēm, kuras liecina, ka lasītā teksta fragmentos latviešu valoda izmantota meistarīgi!**10.4.** Sameklē tekstu, kurā, tavuprāt, latviešu valoda izmantota meistarīgi! Formulē trīs iezīmes, kuras apstiprina, ka teksts uzrakstīts meistarīgi!**11. uzdevums.** Uzraksti argumentēto eseju “Mans latviešu valodas kodols”!